

ДЪРЖАВНАТА ТАЙНА В БЪЛГАРИЯ И
НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИТЕ ГАРАНЦИИ ЗА НЕЙНАТА ЗАЩИТА

Петър Коев

STATE SECRET IN BULGARIA AND
CRIMINAL LAW WARRANTIES OF ITS PROTECTION

Petar Koev

Abstract: The presented material explores the development of legislation in Bulgaria, related to the protection of state secret and criminal law guarantees for its protection. The fragmentary information in regard to major part of the legal framework, about the protection of state secret during the years, the obvious lack of interest from researchers on issues, related to criminal law protection of state secret and too scant case law, makes this presentation exclusively topical.

Key words: state secret, espionage, criminal law, classified information, divulgation, unauthorized person, encouraging norm.

ВЪВЕДЕНИЕ

Необходимостта от опазването на държавната тайна е обусловена от съществуващата постоянна заплаха и възможността, чужди разузнавателни служби, организации и лица да придобият такава информация. В световен мащаб, в условията на информационно общество, много от чуждите разузнавателни служби и организации изразходват огромни финансови средства и ресурси за събиране на глобална информация, както и такава, представляваща държавна тайна на отделните държави. Съществуващата, в съвременните условия на членство на Република България в Организацията на Северноатлантическия договор (НАТО) и Европейския съюз, необходимост от адекватната защита на държавната тайна, се явява основна предпоставка за гарантиране националната сигурност и интереси на страната в областта на външната политика и международните отношения, отбраната, както и за обезпечаване конституционноустановения ред, нормалното и демократично развитие на обществото, и функциониране на институциите.

1. Дефиниране на понятията, свързани с държавната тайна. По своята същностна характеристика държавната тайна, съдържа информация за най-висши обществени ценности и блага, които отразяват интереса на всички граждани и юридически лица, на цялата нация. Ето защо „не може да има държавна тайна с регионално значение или държавна тайна, засягаща интересите само на част от народа или на определена политическа, социална, професионална или друга прослойка. Държавната тайна е от интерес на всички членове на обществото и задължение на всички тях е да я опазват – независимо от националната принадлежност, гражданство”¹. Оттук следва и изводът, че държавната тайна е неразривно свързана, тя е част от националната сигурност, което налага за нейното опазване да бъдат приети комплекс от специфични мерки за защита.

За правилното разбиране на държавната тайна, абсолютно задължително е да бъдат направени кратки разяснения по отношение на понятието за „тайна”. Дефиниции за тайната се откриват в редица езикови речници и енциклопедии. От прегледа на повечето източници, „тайната” е в

¹ Василев, Ем. Фирмена сигурност. С.: ИК Труд, 2000, с. 119.

съвкупност с някакъв друг термин и се определя като част от определен вид тайна /напр. лекарска тайна/. Според определенията, тайната е „нещо, което не подлежи на разгласяване”², „факти и обстоятелства, на които не се дава гласност”³ или „нещо тайно, скрито или неразгадано, непознато, секрет, тайнство, потайност”⁴. Стойнов приема, че тайната е „информация, познание, относно определени факти и обстоятелства, чието узнаване трябва да остане ограничено от гледна точка на лицата, които ги знаят, защото това се налага от определен обществен или личен интерес”⁵. По своята същност, както пише Е. Николов, „и най-обикновената употреба на думата „тайна” е проникната от разбирането, че тя съществува само в отношенията между хората”, т.е. тайната като понятие, винаги съществува в рамките на определени обществени отношения. От друга страна, според него съществуването на тайната винаги се свързва и с „предварителното съображение за характера на укриваното”⁶ с нея.

Определение пък за държавната тайна, като специфичен вид тайна, се съдържа в множество езикови речници и енциклопедична литература, но легална дефиниция за понятието, до приемането на Закона за защита на класифицирана информация /ЗЗКИ/⁷, е дадена само в чл. 104, ал. 3 от НК⁸. След приемането на ЗЗКИ, държавната тайна е част от националната система за защита на класифицираната информация, представляваща държавна тайна, служебна тайна и чуждестранна класифицирана информация, като легално определение е дадено в чл. 25 от ЗЗКИ⁹.

2. Защитата на държавната тайна в България след Освобождението. В годините непосредствено след Освобождението, в Княжество България се прилага Османския Наказателен закон от 27.07.1858 г., уреждащ наказателноправните отношения между поданиците в рамките на вече несъществуващата Османска империя. С оглед на новите обществени и религиозни отношения в новосъздаденото българско княжество, неговото приложение постепенно става крайно неприемливо, но едва след 18 години – през 1896 г. е приет първият български Наказателен закон /НЗ/. През годините, Наказателният закон от 1896 г.¹⁰, претърпява няколко изменения и допълнения, включително и след 09.09.1944 г., целящи удовлетворяване нуждите на новата обществено-политическа обстановка. Така законът продължава да се прилага в България до приемането на първия социалистически Наказателен закон през 1951 г.¹¹

Действащият дотогава Наказателен закон от 1896 г. се характеризира с редица несъвършенства по отношение на престъпленията против държавната тайна. Липсват конкретни състави отнасящи се до престъпления против държавната тайна, а самата държавната тайна е третирана единствено като предмет на престъплението „шпионство” по Глава втора „Предателство” в чл. 111, 112 и 113 от НЗ, предвиждащи наказателна отговорност за умишлено и непредпазливо шпионство. Както пише Ников, до приемането на Наказателния закон „шпионството у нас се наказваше по турския наказателен закон, именно по чл. 51 и чл. 54. Шпионството се наказва и по чл. 225 и

² Милев, Ал., Б. Николов, Й. Братков. Речник на чуждите думи в българския език. С.: Наука и изкуство, 1978.

³ Георгиев, Г., Л. Велинов. Юридически речник. С.: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2007, с. 157.

⁴ Андрейчин, Л. и др. Български тълковен речник (допълнен и преработен от Д. Попов). Четвърто преработено и допълнено издание: С.: Наука и изкуство, 1994, с. 956.

⁵ Стойнов, Ал. Наказателна отговорност за злоупотреба с банкова тайна. С.: Софи-Р, 1993. Според същия, когато тайната е правно регламентирана, видът информация, редът за нейното узнаване, съхраняване и съобщаване другиму, се определя с нормативен акт.

⁶ Николов, Е. Тайната – философско-социологически очерк. С.: Наука и изкуство, 1973.

⁷ ДВ, бр. 45 от 30.04.2002 г.

⁸ „Държавна тайна са факти, сведения и предмети от военно, политическо, стопанско или друго естество, узнаването на които от друга държава или чужда организация, може да увреди интересите на републиката и особено нейната безопасност. Списъкът на фактите, сведенията и предметите, които съставляват държавна тайна се приемат от Народното събрание и се обнародват в „Държавен вестник”.

⁹ „Държавна тайна е информацията, определена в списъка по приложение № 1, нерегламентираният достъп до която би създал опасност за или би увредил интересите на Република България, свързани с националната сигурност, отбраната, външната политика или защитата на конституционно установения ред”.

¹⁰ ДВ, бр. 40 от 21.02.1896 г., приет на 15.01.1896 г. от VIII Обикновено Народно събрание, утвърден с указ № 43 от 02.02.1896 г., изм. и доп. многократно, отг. с т. 1 на Преходните правила на Наказателния закон, обн. Известия, бр. 13 от 13.02.1951 г., в сила от 13.03.1951 г.

¹¹ Обн. Известия на Президиума на НС, бр. 13 от 13.02.1951 г.

226 от Военно-наказателния закон, когато е извършено от военни лица във военно време или в местност, обявена на военно положение¹².

Шпионството по чл. 111, ал. 7 от НЗ е изведено като вид предателско престъпление. Според Ников, целият чл. 111 е посветен на така нареченото „военно предателство, а самият текст на закона се въвежда, че предвидените в него предателски действия да могат да бъдат извършени само във време на война, защото в всичките точки се говори за услуги, направени на неприятеля...“¹³. Субект на престъплението може да бъде всеки български или чужд поданик/гражданин, независимо дали се намира на българска или чужда територия. Видимо законодателят не отдава значение на самият субект на престъплението, използвайки в началото на чл. 111 думата „който“. Предвидените наказания са изключително тежки – доживотен строг тъмничен затвор, а по време на война дори смърт.

Съставът на престъплението чл. 112 от НЗ, за разлика от съставите на чл. 111, ал. 2 и ал. 7 на НЗ, предвижда съобщаването или предаването на неприятеля на държавна тайна, за външната безопасност или важни интереси на държавата, но такава тайна, която не е включена по чл. 111. Обект на престъплението е съобщаването или предаването на неприятеля посредством или опосредствано на документи и сведения, свързани с безопасността или с важни интереси на българската държава, които са били поверени на дееца или той е могъл да ги узнае по силата на служебното си положение или по особено възложена му поръчка или деецът притежава или е узнал чрез насилие, кражба, обсебване друг измамен начин. Съставът по ал. 1 описва т. нар. „дипломатическо предателство“, предвиждащо наказание за онзи чиновник, който съобщи на неприятеля такива

документи и сведения, които са му били поверени или е могъл да ги узнае по силата на служебното си положение, или по особено възложена върху него поръчка. Втората алинея на закона е посветена на придобиването или узнаването на такива документи или сведения по престъпен начин. В последната алинея се говори за узнаване само на сведения по всеки друг начин, непредвидени в същия член, знаейки, че тези сведения трябва да се пазят в тайна. Субект на престъплението може да бъде всеки български или чужд поданик, ако извършеното е във време на война, „защото законът говори за съобщаване на документи или сведения на неприятеля, а наш неприятел е онзи, който е с нас във война“¹⁴.

Наказанията по чл. 112 са от 10 до 15 години строг тъмничен затвор, а в случаите, когато тези сведения бъдат узнати от виновния по всеки друг начин, непредвиден в същия член и в същото време знае, че тия сведения трябва да се пазят тайно е предвидено наказанието смърт. За шпионство, виновният се наказва и с лишаването от права, съгласно чл. 118 от НЗ.

В състава на чл. 113 са включени наказания за шпионство в мирно време и във време на война, но без намерението от дееца да се помогне на неприятеля или да се ощети държавата.

Характерна особеност за периода на прилагането на Наказателния закон от 1896 г. представлява факта, че предвид няколкото последователи войни, в които участва българската армия след Освобождението, основният акцент в опазването на държавната тайна в България е поставен върху опазването на държавната тайна от военен характер. Показателна в това отношение е практиката на военните и военно-полевите съдилища¹⁵. Допълнително, мерки по опазване на

¹² Ников, Н. Ръководство по особената част на Българския наказателен закон. Т. I, С.: Народна печатница „Витоша“, 1922, с. 100–101.

¹³ Виж. пак там. Ников смята, че в ал. 2 на чл. 111 от НЗ са предвидени някои от съставите на шпионските престъпления, а ал. 7 се явява като нейно допълнение.

¹⁴ Виж. пак там, с. 105.

¹⁵ Виж. практика на военните съдилища: присъда № 21 от 22.12.1912 г. на полевия военен съд при II-ра армия при гр. Лозенград срещу подсъдимия Паруш Афендум – признава за виновен за това, че на 4, 5, 6 и 7 ноември 1912 г. е служил като шпионин на турците, като им давал от своята къща нощно време сигнали с лимбова светлина, които са били приемани от находящите се до морето турски параходи и на основание чл. 111, ал. 7 от НЗ го осъжда на смърт, чрез обесване – ДВИА-В. Търново, ф. 16, оп. I, а.е. 8, л. 72-73; Присъда № 759 от 19 май 1948 г. на Софийски областен военен съд срещу подсъдимите ур. школьник Светослав Желев, оф. кандидат Пенчо Грозев и подоф. Господин Запрянов по НД № 427/1948 г. и паркетно дело № 647/1948 г. – ДВИА-В. Търново, ф. 298, оп. II, а.е. 338, л. 10; Наказателно дело № А 72/1949 г. на Софийски военен съд против зап. уредник Младен Вълков от гр. София – ДВИА – В. Търново, ф. 298, оп. II, д. 325.

държавната тайна от шпиони са вземани и в конкретни вътрешни актове на Българската армия¹⁶.

3. С приемането на 01.09.1948 г. от Великото народно събрание на специалният Закон за опазване на държавната тайна (ЗОДТ)¹⁷, се създават конкретни състави както за умишлено разгласяване на държавна тайна, така и за непредпазливото ѝ разкриване¹⁸. При изработването на ЗОДТ широко са застъпени законодателната и съдебна практика, както и наказателноправната теория на бившия Съветски съюз¹⁹. От мотивите на ЗОДТ е видно, че с приемането на закона още в началния период на изграждане на социалистическото законодателство в България, непосредствено е целено да бъдат отграничени случаите на шпионство, от престъпленията против държавната тайна, с оглед различната им общественно-политическа характеристика, както и за обезпечаване в максимален обем опазването на държавната тайна, посредством „очертване на нови наказателни състави” и „предвиждане на практически мероприятия, които ще гарантират в голяма степен съхраняването на държавната тайна”²⁰.

За удовлетворяване на възникналите нови изисквания на опазване на държавната тайна, през март 1948 г. чрез изменение на НЗ значително са

увеличени санкциите за престъплението „шпионаж”, а по съветски модел всички сведения, представляващи държавна тайна са изброени в нарочно съставен списък, утвърден с ПМС № 10 на Министерския съвет от 22.10.1948 г. под наименованието: „Списък на данните, сведенията и въпросите, които съставляват държавна тайна, съгласно чл. 112 от НЗ, освен ония, които по своето естество съставляват държавна тайна”²¹. Приетият списък е първият по рода си документ, даващ конкретизация, относно фактите и сведения, представляващи държавна тайна, като в годините, съобразно нуждите на новите общественно-политическите условия търпи множество поправки и изменения. В първоначалният си вид, списъкът е твърде обширен. Не случайно, само след месец списъкът е изменен, а три години по-късно е заменен с друг, приет на основание чл. 83, ал. 3 от Наказателния закон и обнародван в Известия, бр. 22 от 16.03.1951 г.²². В списъка са включени пет основни вида данни и сведенията (описани в 19 точки, обособени в раздели), които представляват държавна тайна.

По същото време, предвид съществуващата нужда от по-надеждна защита на държавната тайна са приети текстовете на Военно-наказателния закон²³, където в Глава първа „Измяна и пре-

¹⁶ Заповед № 86/24.30.1936 г. на министъра на войната (строго-поверителна) – ДВИА-В. Търново, ф. 23, оп. I, а.е. 977, л. 1–6. Съдържат се указания за опазване на военната тайна и борба с неприятелския шпионаж и Заповед № 53/28.03.1916 г. на първа дивизионна област (тайно)– ДВИА-В. Търново, ф. 22, оп. I, а.е. 8, л. 3 – каквато и да била тайна, когато стане известна някому от този който не трябва да я знае, началниците на частите да назначат веднага дирене на виновните да се преследват, съгласно чл. 112 от Наказателния закон.

¹⁷ ДВ, бр. 227 от 28.09.1948 г., утвърден с указ № 1324 от 01.09.1948 г., отг. с т. 6 от Преходните правила към Наказателния закон, обн. Известия, бр. 13 от 13.02.1951 г., утвърден с Указ № 66 от 02.02.1951 г. Правилникът на неговото прилагане остава в сила.

¹⁸ **Александров, Ст.** Престъпления против държавната тайна. С.: ВСШ „Георги Димитров“ – МВР, 1984.

¹⁹ ДВ, бр. 227 от 28.09.1948 г. мотиви към законопроекта на Закона за опазване на държавната тайна: „Действащите у нас закони не дават цялостна защита на държавната тайна.... Вземане на сериозни мерки за пазене на държавната тайна у нас се налага и от изостряне на класовата борба в преходния период към социализма, от ожесточения характер, който взема борбата срещу враговете на нашия народ, от непрекъснатите опити на империалистическите и някои съседни държави, които са се поставили в тяхна услуга, да организират у нас разузнавателна дейност.....”.

²⁰ В мотивите към същия закон е посочено: „Шпионството по непредпазливост в чл. 113 от НЗ има доста сложен състав и не може да обхване множеството случаи на разгласяване на държавна тайна, каквито има на практика, твърде пакостни за върховните интереси на държавата, но които по същество не са шпионство.

²¹ ДВ, бр. 261 от 06.11.1948 г., изм. и доп. ДВ бр. 286 от 06.12.1948 г., отг. с Изв. бр. 22 от 16.03.1951 г.

²² **Ненов, Ив.** Наказателно право на Народна Република България. Т. I, Особена част, С.: Наука и изкуство. 1956, с. 92. Списъкът е отменен със списък на фактите, сведенията и предметите, представляващи държавна тайна, приет на осн. чл. 83, ал. 3 от НК, утвърден с ПМС от 24.04.1956 г., отг. с Изв. 67 от 21.08.1956 г. Със същия списък е отменен и списъка на материалите със статистически данни, представляващи държавна тайна, обн. с Изв. бр. 39 от 15.05.1956 г.

²³ ДВ бр. 21 от 28.01.1949 г., включен в Анотиран сборник на Военно-наказателния закон и Военно-съдебния закон, мотиви, решения, статии, С.: Военна библиотека, отдел „Печат-ГЦЦ“, МНО, № 4, 1949.

дателство“ е уредено военното шпионство. В рамките на армията е приет Устав за секретната служба във войската²⁴, в сила от 03.04.1948 г.

4. Наказателният закон от 1951 г. Правилно е мнението на проф. Л. Груев, според когото Наказателния закон от 1951 г. се явява водоразделът между две епохи в наказателното право на България, тъй като, от една страна, той отменя всички съществували и действали в една или друга степен до този момент наказателни закони, както и други норми, които му противоречат, а от друга страна, поставя началото на кодификацията на наказателното право у нас²⁵.

С приемането на Наказателния закон от 1951 г.²⁶, почти без съществени изменения в Глава XI „Престъпления против обществения ред“, Раздел VI „Престъпления против държавната тайна“, включващ съставите на чл. 295 – 302, са пренесени текстовете и съответните санкции за извършване на престъпленията против държавната тайна по чл. 1 – 6 от Закона за опазване на държавната тайна. Същевременно са добавени и два нови състава, а с преходните правила на НЗ е отменен действащия дотогава ЗОДТ. Съставът на новия чл. 301, предвижда наказателна отговорност за съобщаване, разгласяване или събиране с тази цел (разгласяване) на сведения от военно, стопанско или друго естество, които по характер не са държавна тайна, но чието разгласяване е забранено със закон или заповед. Съставът на чл. 302 е посветен на наказателна отговорност за длъжностните лица, които не спазват „установените по надлежен ред правила за опазване на държавната тайна“ и с това създават „възможност за разкриването ѝ“.

За специалния по отношение на престъпленията против държавната тайна състав на шпионството, в НЗ са предвидени два отделни състава по чл. 83 и 84. В чл. 83 е предвидено, че онзи, който „в интерес на чужда държава или на забранена организация издаде или се опита да издаде

или събира сведения с цел да издаде другиму държавна тайна“ се наказва със смърт или лишаване от свобода не по-малко от десет години. В съставът на чл. 84 са включени три квалифицирани състава на шпионството, предвиждащи налагането на по-тежки наказания на онзи, който е узнал държавна тайна във връзка със службата си, узнал я е чрез извършването на престъпление или е осъществил деянието във военно време²⁷.

Интерес представлява фактът, че именно тук, за пръв път в разпоредбата на чл. 83, ал. 3 на НЗ се дава легална дефиниция на понятието за държавна тайна²⁸.

5. Наказателният кодекс от 1956 г. Само няколко години след приемането на социалистическия Наказателен закон, с Указ № 25 от 03.02.1956 г. е приет Закон за изменение и допълнение на наказателния закон, като съгласно параграф 1 от него, същият Наказателен закон е преименуван, като текстовете са възпроизведени в кодифицираната материя на първия в България Наказателен кодекс²⁹. Описаните в параграфи 67 – 69 текстове на ЗИД на НЗ, изменят само съставите на чл. 299, ал. 1, чл. 301 и 302 от наказателната материя, касаеща престъпленията против държавната тайна.

В състава на чл. 299, ал. 1 е разширен кръгът на субектите на престъплението, свързано със „загубване на материали, документи, издания и други такива, съдържащи сведения държавна тайна“. До направеното изменение, тези състави включват само деяния, извършени от длъжностно лице, а след неговото извършване кръгът им е разширен до всички наказателноотговорни лица. Измененията в чл. 301 засягат субективната страна на извършване на деянието – умишлено или по непредпазливост. В отделен текст на същия член е изведено деянието, извършено от „онзи, който събира такива сведения с цел за ги разгласи“. С направеното в чл. 302 изменение, кръгът на субектите на престъплението от длъжностно

²⁴ **Проданов, Н.** „Законът за опазване на държавната тайна“ (1948 г.) в контекста на политиката на Народна република България в сферата на защитата на класифицираната информация в средата на XX век, ЦДА, ф. 136 (Министерски съвет), оп. 4, а. е. 78.

²⁵ **Груев, Л.** Смъртното наказание – pro et contra. С.: Сиби, 1998, с. 167.

²⁶ Обн. Изв., бр. 13 от 13.02.1951 г., утвърден с Указ № 66 от 02.02.1951 г.

²⁷ **Велчев, Б.** Престъпления против Републиката. С.: Сиела, 2014.

²⁸ Чл. 83, ал. 3 от НЗ „държавна тайна са факти, сведения или предмети, като писма, карти, чертежи и др., от военно, политическо, стопанско или друго естество, неузнаването на които от друга държава е необходимо за интересите на Народната република и особено за нейната безопасност. Държавна тайна се считат и сведенията по въпроси, изброени в списък, издаден от Министерския съвет и надлежно обнародван“.

²⁹ ДВ бр. 12 от 10.02.1956 г.

лице, е разширен до всички наказателноотговорни лица, а от субективна страна е предвидено, че престъплението може да бъде извършено както умишлено, така и по непредпазливост.

6. Защита на държавната тайна с Наказателния кодекс от 1968 г. В този си вид съставите на престъпленията против държавната тайна по социалистическия наказателен закон биват прилагани до 1968 г., когато е приет сегашният Наказателен кодекс³⁰. С приемането на разпоредбите на Кодекса са създадени нови състави на престъпления против държавната тайна. Текстовете обхващат разпоредбите на чл. 357 – чл. 359, които са обособени в Глава XII „Престъпления против отбранителната способност на Републиката”, Раздел I „Престъпления против държавната тайна“. В същият раздел допълнително е включен и текста на чл. 360, отнасящ се до разгласяване на сведения от военно, стопанско или друго естество, които не са държавна тайна, но чието разгласяване е забранено по установен ред. По отношение умишленото разгласяване на сведения от военен характер, представляващи държавна тайна, от военнослужещи и приравнени към тях, е създаден специален състав на чл. 393, чието систематическо място е отредено сред съставите на Глава XIII „Военни престъпления” от НК.

През 1975 г., с цел по-ефективна борба с лицата, разгласяващи държавна тайна е направено изменение на чл. 357 от НК³¹, като е предвидено, че субект на престъплението може да бъде всяко наказателноотговорно лице.

През следващите няколко години, с оглед предприемането на нови адекватни мерки по запазване на държавната тайна са предвидени и в други законови и подзаконови нормативни актове:

– В чл. 179 от Наказателнопроцесуалния кодекс³², е предвидено изключение от принципа за публичност на съдебното заседание, в случаите, когато е необходимо да бъде ограничено присъствието на лица, с цел запазване на държавната тайна или в интерес на нравствеността.

– За гарантиране стриктното спазване на правилата по опазване на държавната тайна, с чл. 2 на Указ № 1670 за Държавна сигурност³³, орга-

ните на ДС в качеството на специализиран орган към МВР са натоварени да осигуряват „сигурността на държавата и опазването на държавната тайна”.

– По-късно е приет Правилник за организацията на работата по опазването на държавната тайна в Народна република България и приложение към него, уреждащи организацията и правилата, които трябва да се спазват от държавните организации и ведомства при работата с факти, сведения, предмети, които са държавна тайна³⁴, който се прилага до приемането на ЗЗКИ. В чл. 27 на същия правилник са определени и три степени на поверителност: строго поверително от особена важност, строго поверително и поверително. В параграф 5 на Допълнителните и заключителни разпоредби към Правилника са определени правилата за създаване и съхранение на документи, съставляващи служебна тайна, както и начинът за поставянето на гриф „За служебно ползване” върху тях.

– С Постановление № 30 на МС от 04.06.1980 г. е приет и „Списък на фактите, сведенията и предметите, които съставляват държавна тайна в Народна република България”, състоящ се от 39 точки.

8. Опазването на държавната тайна след приемането на Конституцията от 1991 г. В текста на чл. 41, ал. 2 на Конституцията на Република България³⁵ изрично е прогласено правилото, че държавната и служебната тайна могат да бъдат защитени само със закон. В Решение № 7 от 04.06.1996 г. по конст.д. № 1/1996 г. от Конституционния съд това правилото е конкретизирано, че ограничаване правото на гражданите до информация, съставляваща държавна или друга тайна се извършва от държавните органи или учреждения, само когато съществуват предвидени от закона основания за нейното опазване.

Междувременно, след демократичните промени е приет нов Списък на фактите, сведенията и предметите, които съставляват държавна тайна на Република България³⁶.

С направените изменения на Наказателния кодекс (ДВ, бр. 10 от 10.02.1993 г.) е въведен нов

³⁰ ДВ, бр. 26 от 02.04.1968 г.

³¹ ДВ, бр. 95 от 12.12.1975 г.

³² Изв. бр. 11 от 05.02.1952 г., отм. в ДВ бр. 89 от 15.11.1974 г.

³³ ДВ бр. 65 от 20.08.1974 г.

³⁴ ПМС № 30 от 04.06.1980 г.

³⁵ ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г.

³⁶ ДВ бр. 31 от 1990 г., изм. бр. 90 и 99 от 1992 г., бр. 108 от 1999 г. и бр. 55 от 2000 г.

състав, касаещ разгласяването на сведения или други информационни носители на сведения относно дейността на службите и полицията (чл. 357а отм.). Непосредствен обект на посегателство са обществените отношения, свързани с държавната тайна и дейността на сътрудници на службите за сигурност и полицията. Предмет на престъплението са сведения, документи и други информационни носители на данни. Тези документи се отнасят до дейността на службите за сигурност и полицията по привличането на шатни и извъншатни секретни сътрудници, както и с дейността на тези сътрудници³⁷. Изпълнителното деяние на състава има три основни форми: разгласяване на сведения; разпространяване на документи и разпространяване на други информационни носители и сведения. От субективна страна, престъплението се характеризира с умисъл. Квалифицираният състав по чл. 357а, ал. 2 (отм.) определя по-тежко наказание – лишаване от свобода до шест години, когато деянието по предходната алинея е извършено: публично или чрез печатно произведение; от длъжностно лице или срещу длъжностно лице; когато са настъпили тежки последици. В ал. 3 на чл. 357а е предвидено наказание и за онзи, който притежава документи или други информационни носители на сведения и не ги предостави на оправомощените органи. Законодателят е включил и поощрителна норма по чл. 357а, ал. 5 (отм.), според която деецът не се наказва, ако в едномесечен срок от получаването на документи или други информационни носители на сведения съобщи за това на оправомощените органи³⁸. В чл. 357б³⁹ (отм.) е криминализирано противозаконното държане на документи или съхраняване на данни за достъп до документите на бившите органи за сигурност.

Предвид необходимостта от интегрирането на Република България в структурите на Организацията на Северноатлантическия договор (НАТО), както и в изпълнение на основен елемент План за действие за членство в НАТО, заложен в Раздел IV „Въпроси на сигурността”, пред правителството на страната възниква нуждата от изграждането на законодателна и институционална база в Република България в областта на защи-

тата на класифицираната информация. Основната цел, дефинирането по нов начин приоритетите и основните понятия, определяне на компетентните органи и регламентиране на техните правомощия, детайлно уреждане процедурите и принципите за защита на секретната информация, като се приведат в съответствие с политиката и стандартите на НАТО, както и за изпълнението на споразуменията по сигурността между Република България с НАТО и с други страни – членки и партньори⁴⁰.

За регламентирането на тези отношения е приет Закона за защита на класифицираната информация⁴¹. В текстовете на закона, както вече бе споменато, е дадена легална дефиниция на понятието „държавна тайна”. Въведени са понятията за „класифицирана информация” и отделните видове сигурност, свързани с нейното опазване. За основен принцип в работата с класифицирана информация, законът извежда принципът „необходимост да се знае”, състоящ се в ограничаване на достъпа само до определена класифицирана информация и само за лица, чиито служебни задължения или конкретно възложена задача налагат такъв достъп. За нарушаването на този принцип е въведено понятието „нерегламентиран достъп до класифицирана информация”, детайлно дефиниран в Параграф 1, т. 6 от ДР на ЗЗКИ. Като неразделна част от ЗЗКИ е приет списък на категориите информация, подлежащи на класификация като държавна тайна (Приложение № 1 към чл. 25 от ЗЗКИ). За уеднаквяване с практиката в страните членки на НАТО, в ЗЗКИ са определени следните нива на класификация на информация: „Строго секретно”, „Секретно”, „Поверително” и „За служебно ползване”, както и съответни срокове за защита на всяко едно от тях.

В съответствие с въведените нови изисквания на ЗЗКИ за защита на държавната тайна, с ДВ, бр. 26 от 03.03.2004 г. са извършени промените на НК, като наименованието на Глава дванадесета „Престъпления против отбранителната способност на Народната Република” от НК е изменен на „Престъпления против отбранителната способност на Републиката, против информацията, представляваща държавни тайна, и против

³⁷ Михайлов, Д. Нови положения в особената част на НК. С.: Сиела, 2003.

³⁸ Марков, Р. Поощрителните норми в наказателното право. С.: Фондация „Международна и национална и международна сигурност“, 2001.

³⁹ ДВ бр. 41 от 24.04.2001 г., отм. с ДВ бр. 26 от 03.03.2004 г.

⁴⁰ Виж. мотивите към законопроекта на Закона за защита на класифицирана информация.

⁴¹ Обн., ДВ, бр. 45 от 30.04.2002 г., посл. изм. и доп., ДВ, бр. 61 от 11.08.2015 г., изм. и доп. ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г.

чуждестранната класифицирана информация”, а Раздел I на същата глава от НК е преименуван от “Престъпления против държавната тайна” на “Престъпления против информацията, представляваща държавна тайна, и против чуждестранната класифицирана информация”. Извършените промени в съставите, основно касаят предмета на престъплението.

Промени са извършени и в предмета на състава на престъплението „шпионството” по чл. 104 от НК. По отношение на състава на чл. 104, ал. 1 от НК, по подобие на текстовете по Глава дванадесета, Раздел I, предметът на престъплението е променен от „сведения, съставляващи държавна тайна”, като е преформулиран като „информация, представляваща държавна тайна”. С оглед даденото в чл. 25 от ЗЗКИ определение за държавна тайна, изцяло нов е текстът на чл. 104, ал. 3 от НК, определящ, че „информацията, представляваща държавна тайна се определя със закон”.

Интерес представлява поощрителна норма на чл. 104, ал. 2 от НК, предвиждаща налагането на наказание при смекчаващи обстоятелства, ако деецът доброволно разкрие пред органите на властта извършеното престъпление. В тази връзка, по отношение текста на чл. 104, ал. 2 от НК, Румен Марков предлага да бъде създадена нова разпоредба, изключваща наказателната отговорност, която да гласи: „Деецът, който е събрал с цел да издаде, но не е издал на чужда държава или на чужда организация сведения, съставляващи държавна тайна, не се наказва ако доброволно разкрие пред органите на властта извършеното престъпление”⁴². Считам, че с оглед високата степен на обществена опасност на престъплението „шпионство” /предвиждащо наказание лишаване от свобода от десет до двадесет години или с доживотен затвор или доживотен затвор без замяна/, абсолютно неудачно е изключване търсенето на каквато и да било наказателна отговорност от престъпния деец. По-разумно е да приемем даденото от проф. Борис Велчев становище, относно необходимостта на разпоредбата на чл. 104, ал. 2 от НК. Същият счита, че и в отсъствието на нормата, при доброволното разкриване на дееца пред властта, съдът по презумпция би се ръко-

водил в своето решение от разпоредбата на чл. 54, ал. 2 от НК, предвиждаща, че наличието на смекчаващи обстоятелства обуславя налагането на по-леко наказание⁴³.

С извършените промени в чл. 357 и чл. 358 от НК понятието „сведения, съставляващи държавна тайна” е заменено с по-широкото понятие за класифицирана информация, въведено с разпоредбата на чл. 1, ал. 3 от ЗЗКИ, а именно – „информация, представляваща държавна тайна”.

На следващо място, с промените в НК на мястото на ал. 3 на чл. 357 е въведен изцяло нов текст, предвиждащ и наказателна отговорност на разгласяването на класифицирана информация, получена по международен договор, по който Република България е страна.

Променени в предмета претърпяват и двете алинеи на престъплението по чл. 359 от НК. В чл. 359, ал. 1 от НК е разширен предметът на престъплението, като към понятието държавна тайна е добавена и чуждестранната класифицирана информация, получена по международен договор, по който Република България е страна. В ал. 2 понятието специални правила за съхраняване на документи, издания и други материали, е заменено с нормативно установените изисквания за защита на класифицираната информация.

Важен момент във всички текстове на престъпленията против държавната тайна и против чуждестранната класифицирана информация представлява изпълнителното деяние, свързано с разгласяването на такава информация. Под „разгласяване” от езикова гледна точка, се разбира „устно или писмено съобщаване на нещо, обявяване на нещо публично, даване гласност на нещо”⁴⁴. Самото „разгласяване” има за предмет класифицирана информация и може да бъде разкрита, посредством използването на функциите на човешката реч за предаване на сведения чрез глас, или писменото ѝ предаване. Възможно е държавна тайна да се разкрие и посредством други действия, които могат да дадат възможност за нерегламентиран достъп на неовластено лице, изразяваща се в пряко възприемане на такава информация от тях.

С измененията от ДВ, бр. 26 от 03.03.2004 г. са отменени изцяло приетите при предишните ре-

⁴² **Марков, Р.** Поощрителните норми в наказателното право. С.: Фондация „Международна и национална и международна сигурност“, 2001, с. 216.

⁴³ **Велчев, Б.** Престъпления против Републиката. С.: Сиела, 2014, с. 144.

⁴⁴ **Андрейчин, Л.** и др. Български тълковен речник (допълнен и преработен от **Д. Попов**). Четвърто преработено и допълнено издание. С.: Наука и изкуство, 1994., с. 806.

дакции на НК състави на престъпленията по чл. 357а и чл. 357б.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основният извод, който се налага от направеното изследване е, че докато в Княжество България и в първите години на социалистическата държава, държавната тайна е свързвана преди всичко с шпионството, засягащо външната сигурност (безопасност) на страната, то днес, държавната тайна е неотменим елемент от системата на национална сигурност, осигуряваща независимостта и суверенитета на страната, гарантираща демократичното функциониране на държавата и гражданските институции. През годините, от Освобождението до днес, законодателството в областта на опазването на държавната тайна претърпява еволюция и разширява приложното си поле, вследствие на необходимостта от обезпечаването на все по-широк кръг от обществени отношения, свързани със защита на националната сигурност във вътрешен и международен аспект. В отговор на постоянно нарастващите потенциални рискове и заплахи за неправомерното придобиване на такава информация от държави, организации и лица, съобразно общественно-политическата обстановка в България, последователно са предприемани законодателни стъпки за осигуряване ефективна защита на държавната тайна.

Предвид изнесените в настоящото изследване факти, следва изводът, че съществуващата към момента уредба в Наказателния кодекс относно защитата на държавната тайна, достатъчно в голяма степен удовлетворява съвременните наказателно-правни изисквания за защита на класифицираната информация в Република България, като страна-членка на НАТО и Европейския съюз.

С цел осигуряването адекватна защита на обществените отношения по опазване на държавната тайна, съобразно съвременните условия, могат да бъдат направени предложения *de lege ferenda*.

1. По отношение на текстовете на престъплението по чл. 104 от НК. Предвид описаните в текста на разпоредбата на чл. 104, ал. 1 от НК две форми на изпълнителни деяния с видимо различна степен на обществена опасност, състоящи се в издаването на държавна тайна и събирането на държавна тайна, с цел да бъде издадена на чужда държава или организация, при които за престъпния деец възникват еднакви по вид наказателноправни последици, следва да бъде обмислена възможността да се прецизира размерът на наказанията, налагани за всяко едно от тях, като всяко от изпълнителните деяния може бъде обособено отделен текст. При всички положения из-

даването на държавна тайна уврежда в изключително висока степен националната сигурност, докато събирането на такива сведения, по своята същност представлява предварителен тип дейност, при която се набавя такава информация, но с това набавяне реално не се засяга в такава степен националната сигурност.

По отношение на предвиденото в чл. 104, ал. 1 наказание „доживотен затвор без замяна следва” считам, че същото следва да отпадне, като прекомерно високо. За постигане на целите на накателната репресия, с предвиденото в момента в текста по-леко наказание „доживотен затвор” биха могли да бъдат постигнати същите цели.

2. При бъдещи промени в Наказателния кодекс, съществено практическо значение би намерило допълването на текстовете на Глава XII, Раздел I “Престъпления против информацията, представляваща държавна тайна, и против чуждестранната класифицирана информация”, които наред с наказанията лишава от свобода, да предвиждат и лишаване от права по чл. 37, ал. 1, т. 6 от НК, както и промяна в размера на определените за отделните видове престъпления наказания.

В тази връзка и след преосмисляне на горните състави, без да претендирам за изчерпателност, могат да бъдат направени следните предложения *de lege ferenda*, които по-прецизно и адекватно биха защитили обществените отношения по опазването на държавната тайна:

1. По отношение на основния състав на престъплението „шпионство”

Чл. 104. (1) Който издаде на чужда държава или на чужда организация информация, представляваща държавна тайна, се наказва за шпионство с лишаване от свобода до двадесет години или с доживотен затвор.

(2) Който събира с цел да издаде на чужда държава или на чужда организация информация, представляваща държавна тайна, се наказва за шпионство с лишаване от свобода от пет до десет.

2. По отношение на престъпленията против информация, представляваща държавна тайна и против чуждестранната класифицирана информация

Чл. 357. (1) Който разгласи информация, представляваща държавна тайна, която му е била поверена или станала известна по служба или работа, както и този, който разгласи такава информация, като съзнава, че от това може да последват вреди за интересите на Република България, ако не подлежи на по-тежко наказание, се наказва с лишаване от свобода до пет години.

(2) Ако от деянието са настъпили или могат да настъпят особено тежки последици за сигурността на държавата, наказанието е лишаване от свобода от пет до десет години.

(3) С наказанието по ал. 1 и 2 се наказва и този, който разгласи чуждестранна класифицирана информация, получена по международен договор, по който Република България е страна.

(4) За престъпленията по този член съдът може да постанови и лишаване от права по чл. 37, ал. 1, т. 6, като за престъплението по ал. 2 може да постанови и конфискация на част от имуществото на престъпния деец.

Чл. 358. (1) Който загуби документи, издания или материали, съдържащи информация, представляваща държавна тайна, или чуждестранна класифицирана информация, получена по между-

народен договор, по който Република България е страна, се наказва с лишаване от свобода до три години или с пробация.

(2) Ако от деянието са настъпили или могат да настъпят особено тежки последици, наказанието е лишаване от свобода до осем години.

Чл. 359. (1) Който стане причина да бъде разкрита информация, представляваща държавна тайна, или чуждестранна класифицирана информация, получена по международен договор, по който Република България е страна, по непредпазливост, се наказва с лишаване от свобода до две години или с пробация.

(2) Ако това е станало поради неспазване на нормативно установените изисквания за защита на класифицирана информация, наказанието е лишаване от свобода от три до пет години.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

Василев, Ем. Фирмена сигурност. С.: ИК Труд, 2000. // **Vasilev, Em.** Firmena sigurnost. S.: IK Trud, 2000.

Ненов, Ив. Изграждане и развитие на българското народнодемократично наказателно право. С., 1959. // **Nenov, Iv.** Izgrazhdane i razvitie na balgarskoto narodnodemokraticchno nakazatelno pravo. S., 1959.

Ненов, Ив. Наказателно право на Народна Република България. Т. I, Особена част, С.: Наука и изкуство, 1956. // **Nenov, Iv.** Nakazatelno pravo na Narodna Republika Bulgariya. T. I, Osobena chast, S.: Darzhavno izdatelstvo Nauka i izkustvo, 1956.

Ников, Н. Ръководство по особената част на Българския наказателен закон. Т. I, С.: Народна печатница Витоша, 1922. // **Nikov, N.** Rakovodstvo po osobenata chast na Balgarskiya nakazatelen zakon, T. I, S.: Narodna pechatnitsa Vitosha, 1922.

Николов, Е. Тайната – философско-социологически очерк. С.: Наука и изкуство, 1973. // **Nikolov, E.** Tainata – filosofsko-sotsiologicheski ocherk. S.: Nauka i izkustvo, 1973.

Марков, Р. Поощрителните норми в наказателното право. С.: Фондация „Национална и международна сигурност“, 2001. // **Markov, R.** Pooshtritelnite normi v nakazatelnoto pravo. S.: Fondatsiya „Natsionalna i mezhduнародna sigurnost“, 2001

Велчев, Б. Престъпления против Републиката. С.: Сиела, 2014. // **Velchev, B.** Prestapleniya protiv Republikata. S.: Siela, 2014.

Георгиев, К. Самоуправство, хулиганство, съжителство, многобрачие, неопазване на държавна тайна и др. С.: Наука и изкуство, 1958. // **Georgiev, K.** Samourpravstvo, huliganstvo, sazhitelstvo, mnogobrachie, neopazvane na darzhavna tayna i dr. S.: Nauka i izkustvo, 1958.

Груев, Л. Смъртното наказание – pro et contra. С.: Сиби, 1998. // **Gruev, L.** Smartnoto nakazanie – pro et contra. S.: Sibi, 1998.

Михайлов, Д. Нови положения в особената част на НК. С.: Сиела, 2003. // **Mihaylov, D.** Novi polozheniya v osobenata chast na NK. S.: Siela, 2003.

Стойнов, Ал. Наказателна отговорност за злоупотреба с банкова тайна. С.: Софи-Р, 1993. // **Stoynov, Al.** Nakazatelna otgovornost za zloupotreba s bankova tayna, S.: Sofi-R, 1993.

Александров, Ст. Престъпления против държавната тайна. С.: ВСШ „Георги Димитров“ – МВР, 1984. // **Aleksandrov, St.** Prestapleniya protiv darzhavnata tayna, S.: VSSH „Georgi Dimitrov“ – MVR, 1984.

Проданов, Н. „Законът за опазване на държавната тайна“ (1948 г.) в контекста на политиката на Народна република България в сферата на защитата на класифицираната информация в средата на ХХ век. – В: *Проблеми на националната и международната сигурност*. Т. 2. Доклади от научна конференция Велико Търново 22-23.10.2010 г. В. Търново, 2011. // **Prodanov, N.** „Zakonat za opazvane na darzhavnata tayna“ (1948 g.) v konteksta na politikata na Narodna republika Bulgariya v sferata na zashtitata na klasifitsiranata informatsiya v sredata na HH vek. – V: Problemi na natsionalnata i mezhdunarodnata sigurnost. T. 2. Dokladi ot nauchna konferentsiya Veliko Tarnovo 22-23.10.2010 g. V. Tarnovo, 2011.

Андрейчин, Л. и др. Български тълковен речник (допълнен и преработен от Д. Попов). Четвърто преработено и допълнено издание. С.: Наука и изкуство, 1994. // **Andreychin, L.** i dr. Balgarski talkoven rechnik (dopalnen i preraboten ot D. Popov). Chetvarto preraboteno i dopalнено izdanie. S.: Nauka i izkustvo, 1994.

Милев, Ал., Б. Николов, Й. Братков. Речник на чуждите думи в българския език, С.: Наука и изкуство, 1978. // **Milev, Al., B. Nikolov, Y. Bratkov.** Rechnik na chuzhdite dumi v balgarskiya ezik, S.: Nauka i izkustvo, 1978.

Георгиев, Г., Л. Велинов. Юридически речник. С.: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2007. // **Georgiev, G., L. Velinov.** Yuridicheski rechnik. S.: Univ. izd. Sv. Kliment Ohridski, 2007.